

Проф. д-р арх. Тодор Булев
ЗА ЗАКОНА ЗА АРХИТЕКТУРАТА
или
/ЗАКОНИТЕ ЗА АРХИТЕКТУРАТА/

Нашата професия - архитектурата има много форми на изява. Тя е многолика. Чрез качеството на своите „продукти“ – проекти, строежи, устройство на средата, чрез материализираните в тях ценности тя оказва голямо влияние върху качеството на средата и качеството на живот. Ето защо в развитите демокрации, а и у нас, по смисъла на Конституцията на Р. България, правото на качествена архитектура се разглежда като основно човешко право.

Архитектурата е по същество колективно творчество с множество участници. Ето някои от тях: архитектите - проектанти, архитектите - участници в управлението, архитектите – преподаватели и научни работници, строителите, дизайнерите на строителни материали и изделия и най-вече „ползвателите“ – тези, които използват оформената от нас среда, много често те не са хората, които поръчват, а хора, с които ние почти нямаме контакт и тяхната критична оценка ни изненадва.

Качеството на крайния архитектурен продукт – а това е най-вече изградената, реално функционираща архитектурна, селищна и ландшафтна среда зависи не само от индивидуалното решение и умения на всеки от участниците, но и от отношенията помежду им. Ето част от тези отношения:

- между архитекта и възложителя;
- между архитекта и администрацията;
- между архитекта и между архитекта и строителя/изпълнителите на проекти/;
- между архитектите в тяхната проектантска общност;
- между архитектите и преките „ползватели“/потребители/ на архитектурата;
- между архитектите и обществото (в по-широк смисъл).

Важните обществени и особено културните функции на архитектурата изискват регулиране на съвкупността от обществени отношения, влияещи преди всичко върху реализацията на ценностите в архитектурата, във всичките им измерения.

Да се счита, че това многообразие от обществени /по същество/ отношения може да се саморегулира е най-малкото наивно, още повече, че всяко от маркираните отношения съдържа или се дели на цяла съвкупност от отношения. Така възниква общественият проблем с огромна тежест и значение за регулирането на тази съвкупност от обществени отношения, така че това

регулиране, без да осигурява само по себе си абсолютен резултат, да насочва и подпомага архитектурния процес в посока на по-добро решаване на съвкупността от задачи пред архитектурата, по-качествени архитектурни разработки.

Формите на обществена регулация на определени обществени процеси / каквото е и създаването на архитектурата/ са различни, но можем да ги разделим на две големи групи - формални и неформални. Сред неформалните са архитектурната критика, общественото мнение и др. Сред формалните (институционалните), особено важна е ролята на законодателството – закони, наредби, нормативи. Именно това е породило практиката в редица страни да се разработват специални закони с основна тема архитектурата . /Такъв е например Законът за архитектурата на Франция / Но по-косвено или по-пряко влияние на архитектурата оказват и много други закони, като ЗУТ, ЗООС, ЗКН, Закона за закрила и развитие на културата и редица други. За съжаление, архитектурното влияние на тези закони се усеща след тяхното приемане и прилагане – те се правят като правило без да се осмисля предварително архитектурният им ефект. За това вина има и архитектурната ни колегия, която като правило, не успява да се намеси ефективно в законодателството. Вероятно, именно това системно изоставане на колегите поражда и поддържа жива идеята да се защити специален „Закон за архитектурата“

Но всеки закон представлява форма на ограничаване и регулиране на определени граждански, а в случая и творчески права. Затова на първо място трябва да зададем въпроса, който вече се задава от някои колеги – все пак има ли всъщност и защо има нужда от специален закон за архитектурата?

Според мен, има нужда и аз ще се мотивирам защо.

Преди всичко, чрез разработването на Закона за архитектурата, ще поставим на вниманието на законодателя и на обществеността самото понятие „архитектура“ главно и заедно с това да поставим задачата да се разглежда и третира архитектурата като част от културата, защото архитектурата изгражда духовните и естетически стойности на нашата материална жизнена среда.

На второ място, архитектурата е многопрофилна, разгърната във времето и ресурсоемка, масова човешка дейност. Тя, и в частност реализацията ѝ чрез различните строителни дейности се осъществяват при сложно преплитане на гледни точки, интереси, влияние и императиви. Това прави регулирането на архитектурния процес достатъчно сложно и съответно, обуславя нуждата от специален закон, разплитащ възела от интереси на участниците. Трябва да се отнесем критично към факта, че днес многостранната същност на архитектурата

е довела до това, че отделни нейни характеристики се разглеждат откъслечно и поотделно в различни законови и подзаконови актове, връзката между които не винаги е ясна, а понякога води и до противоречия.

На трето място трябва да посочим множеството непълноти и липси в регламентиращите архитектурата законодателни актове. Не съществуват първични нормативни документи / закон или закони/, които да са насочени към реализация на цялостната същност на архитектурата, особено на културните и духовните ѝ функции, към осигуряване на съгласуваност между отделните фази на архитектурния процес – изследване, програмиране, проектиране, реализация, експлоатация, оценка. Не са изградени необходимите връзки между архитектите и органите за управление от една страна, архитектите и обществото от друга. Не съществува оформена система за обществена оценка на архитектурата. Не съществуват условия за взаимодействие между различните творчески професии в естетическото изграждане на архитектурната среда и материалната, жизнена среда в нейната цялост. Не са докрай изяснени правата и задълженията на архитекта в процеса на изграждане и управление на средата като създател не само на материални, но и на духовни ценности – заплащане, авторски права, участие в строителството и др. Не съществува организация на научните изследвания в областта на архитектурата. В сегашната ни действителност не съществуват както държавни, така и обществени структури, които да могат да поемат отговорността за архитектурното качество на крайния продукт – построената сграда, още по-малко за качеството на обширни архитектурни комплекси, до обхвата на селищата и ландшафта.

На четвърто място , видими са резултатите от 30-те години „саморегулиране“ на архитектурата чрез борба на икономически субекти, регулиране, определяно преди всичко от икономическите интереси, имотните граници, стимулиране на „частната“ инициатива. Такива резултати са – намаляване на обществените пространства, особено за озеленяване, обществени сгради, за инженерни мрежи и комуникация, които са жизнено важни за функционирането на селищата и особено случайността, граничеща с хаотичност в образно-естетическото изграждане на средата.

Ние, като правило се стремим да правим красиви сгради, но даже когато повече или по – малко успяваме, тези сгради бързо се деформират от собствениците и ползвателите без да можем до ги защитим като наши творби. Самите отделни постройки често са в осезаем естетически конфликт една с друга. Те се стремят да се „надвикат“ и „надстърчат“. Забравено е благородното изкуство

на градския ансамбъл: основен принцип, при който да се търси диалога между новото и средата, контекста.

На практика днешната наша архитектура в много случаи е далече от реализиране на своите естетически и културни функции. Предвид на изложеното, с разработването на Закона за архитектурата, се поставя задачата да се създаде първична правна рамка, за да се насочат и по оптимален начин да се регламентират и развият обществените отношения, свързани с процеса на създаване и функциониране на архитектурата като част от културните, духовни и естетически практики на обществото в съответствие с Конституцията на Р. България и във връзка с доразвиването на съществуващото законодателство: ЗУТ, ЗКАИИП, ЗАПСР, ЗООС, ЗКН и др., по посока на обогатяване и усъвършенстване на „архитектурната им роля“. Този подход от по – общото / в З.А./ към частностите / в другите закони / дава повече възможности отколкото работата „на парче“ – т. е. критични бележки по отделните закони и нормативи.

Затова, на пето място, работата по един общ закон за архитектурата ще има насочваща роля за участието на архитектурната общност в различни аспекти на законодателството.

Какви трябва да бъдат съдържанието и структурата на Закона за архитектурата? Според мен той трябва да съдържа ясни постановки за смисъла на понятията „архитектура“, „архитект“, „архитектурно проектиране“; да третира всички форми на практикуване на професията; да дефинира статута на архитекта като водеща фигура в проектирането и строителството; да предложи форма на оценка на социо-културните качества на архитектурните проекти с участието на широк кръг експерти и обществеността; да предложи система на управление на териториално- устройствените и архитектурно-строителните процеси; да създаде условие за по- нататъшно развитие на архитектурното образование и за развитие на архитектурната наука и др.

Като изходна позиция виждам следните основни постановки:

1. Архитектурата е част от културата, интегрална човешка дейност, при която се осъществява пространствена и социална организация на жизнената среда в съответствие с комплекс от социално - битови, технико – икономически, екологични, културно – естетически и други обществени критерии, и в съответствие с целите, възможностите и ресурсите на обществото, обществените структури и хората.

2. Архитектурата се реализира в множество от направления:

- урбанизъм, териториално и селищно устройство;

- архитектура на сградите, комплексите и свързаните с тях открити пространства и съоръжения;
- архитектурно-строителен мениджмънт;
- ландшафтна архитектура;
- архитектура на интериора;
- дизайн за архитектурата;
- опазване на недвижимото културно наследство
- синтез на архитектурата с другите изкуства и художествено-декоративно оформяне и др.

3. Архитектурата се реализира като специфичен компонент в устройството на средата чрез съвкупност от основни дейности, които в своята взаимовръзка и взаимодействие изграждат архитектурния процес:

- проучване, изготвяне на програми, експертизи, констатации, научни изследвания;
- устройствено и архитектурно проектиране;
- участие в строителния процес;
- подготовка на кадри за архитектурата, образование;
- участие в управлението;
- архитектурна критика и публицистика.

4. Необходимо е дефинирането на формите на практикуване на архитектурната професия:

- архитектурно проектиране: самостоятелно, във фирма, като главен проектант, участник в екип и др.
- като архитектурен мениджър;
- като архитект-консултант;
- като архитект-вещо лице;
- като архитект-преподавател;
- като участник в управлението;
- като архитект – изследовател и др.

5. Необходимо е дефиниране на статута на архитекта в проектирането, инвестиционния процес, управлението и др.

- квалификация и профили;
- лицензионни режими;
- права и задължения на архитекта-участник в инвестиционния процес: етични правила и норми, авторски права, при проектирането, строителството и след това.

6. Необходима е по-системна организация на архитектурната дейност:

- форми на възлагане и договаряне;
- архитектурните конкурси и тяхната организация;
- принципи на остойностяване на архитектурния труд и др.;
- принципи на взаимодействие с другите специалности-участници, в проектирането и управлението;
- експертизиране, оценка, одобряване на архитектурните проекти;
- архитектурен контрол при строителството и експлоатацията.

7. Необходими са организация и контрол на качеството на архитектурното образование и развитието на архитектурната наука.

- изграждане на национален орган - Национален съвет за координиране и насочване на квалификацията и преквалификацията;
- архитектурното образование, квалификацията и преквалификацията, единните критерии при присъждане на научните степени и звания / Национален съвет/;
- създаване на национален научен институт - Българска академия на архитектурните (евентуално и строителни) науки.

8. Необходимо е изграждане на система за обществено-държавно регулиране на архитектурата, качеството на архитектурните творби. Това предполага:

- създаване на Национален координационен съвет по проблемите на архитектурно-художествено развитие на териториите (селищни и извънселищни).
- изграждане на специализирани експертни съвети на национално, регионално, местно ниво, с участие на експерти – професионалисти и на представители на обществеността.
- изграждане на Асоциация на НПО и браншови организации в областта на архитектурата
- създаване на държавен орган за регулиране на архитектурата – Държавна агенция за развитие на архитектурата (ДАРА) към МК или МРРБ

9. Въз основа на общата структура на Закона за архитектурата трябва да се проучат връзките със ЗЮЛНЦ, ЗУТ, ЗКАИИП, Закон за КН, Закон за висшето образование.

- Връзки със ЗЮЛНЦ, ЗУТ, ЗКАИИП, Закон за културното наследство, Закон за висшето образование, предложения за частични промени;
- Към закона трябва да се разработят наредби : за лицензионните режими, за дейността на Държавната агенция за развитие на архитектурата, за

Националната асоциация за развитие на архитектурата, Етичен кодекс за практикуване на професията „архитект“, Правилник за дейността на обществените съвети за архитектура, Наредба за архитектурните конкурси и др.

В заключение, нека маркирам и редица съмнения, свързани с разработването и придвижването по съответния ред на Закона за архитектурата.

На първо място, в състояние ли е САБ да обхване тази, без съмнение огромна задача? Считам, че е важно САБ да постави и защити тезата, да запази ролята си на инициатор и координатор. Но – да бъде сам в разработването и защита на Закона – не трябва! Обратно – трябва да се привлекат съмишленици и партньори.

На второ място – има ли риск този закон повече да създаде проблеми, отколкото ползи? Такъв риск, разбира се има, и той съпътства всеки нов закон. Но, ние като инициатори, трябва да поемем този риск, т.е. да поемем обществената защита на Закона и да направим така, че рисковете да бъдат минимизирани. А тези рискове не са малко – на първо място, съмненията към една нова форма на регулиране от страна на колегите-архитекти, всеобщо неразбиране на проблемите на архитектурата (това не е преувеличено), опасността от лоша работа на замислените нови органи и много други.

На трето място, такъв риск е и опасността от изкористяване на този бъдещ, все още несъществуващ сега закон при прилагането му: било използването му за лични интереси, лобиране и др., особено като отчита сложността, а по отделни аспекти и „дифузността“ на проблематиката.

Но мога да твърдя, че тези рискове са общи при прилагането на всеки Закон, стар или нов. Затова, аз оставам на позицията, че създаването, одобряването и прилагането на един общ, базисен закон за архитектурата е обществено необходимо и обществено полезно, както и необходимо и полезно и за нас като архитекти!

16.06.2021 г.

проф. д-р арх. Тодор

Булев